

G. Henk van de Graaf*

Rhoon (NL)

Egyéni és családi bibliaolvasás Hollandiában**

Reading the Bible in The Netherlands Individually and in Family. Abstract

In the year 1859 the French Alphonse Esquiros made this remark in his itinerary: “Holland is one of the most religious countries of the earth; the Bible is really popular there.” In my lecture I outline the history of the personal and family reading of the Bible in the Netherlands during the last 5 centuries, including the current situation.

Notable new research showed that in the Late Middle Ages in urban regions, in Holland as well, the Bible was spread in the national languages in wide circles of the society and was read among literate laymen. The Reformation built on this broadly recognisable interest or even hunger for the knowledge of the Bible. With the help of the newly discovered technique of printing and school teaching, and due to the fundamental reorientation of religious life through the Reformation – the Christian faith having only one source: the Bible – an intensive personal and family reading of the Bible began.

In the Netherlands the 17th century was not only a Golden Age from the perspective of political and economic power and scientific and artistic achievements, but also in regard to the wide-spread and intensive reading of the Bible. This process was strengthened by the publication of the Dutch Authorized Version of the Bible in 1637. In every protestant house there was a Bible available as an article of everyday use, being read after the meals and during free hours. Not even only at home. Protestant people often carried their Bible with them even in public, almost just as these days they are busy everywhere with their mobile phone. In the eyes of Roman Catholic countrymen Calvinism and Protestantism was identical with Bible reading.

During the era of the Enlightenment this situation remained unchanged, although Bible reading became more or less a matter of habit. Even at the beginning of the 20th century somebody spoke about Bible reading as an ‘old-national custom’. But recommending Bible reading in this way shows that it wasn’t self-evident anymore. In the 19th century great changes had taken place: obsolescence of the old Authorized Version, biblical criticism, transformation in family life through the industrialisation and the beginning of secularisation.

Secularisation grew stronger and stronger in the 20th century. Whereas Roman Catholics got more interested in the Bible, many Protestants gave up Bible reading. Among others this was caused by religious confusion (because of the globalisation and mass communication), the affluent society, biblical criticism, secularisation, and not in the least the process of so-called ‘de-reading’ (that is to say: people aren’t reading less, even more, but above all data and they are losing the habit of meditational reading). For the time being the result of these factors is a strong disruption of Bible reading in Dutch society: whereas 70% of the youngsters doesn’t read the Bible and even doesn’t know what it is all about, 50% of the small amount of Protestant churchgoers is still reading the Bible every day.

* A szerző 1968–1970 között a Kolozsvári Protestáns Teológia doktorjelöltje volt, és ugyanitt doktorált is 1978-ban. 1993-ban a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem díszdoktori címmel tüntette ki.

** Elhangzott Miskolcon, 2012. szeptember 21-én, a Lévay József Közművelődési Egyesület Észak-Magyarországi Irodalmi Kör keretében.

In the midst of the dark facts in Bible reading in the Netherlands it is unmistakably obvious that new Bible translations, digitalisation and social media are also carrying great opportunities to gain new interest in what the Bible has to tell. On the way to the Golden Age of the Kingdom of God!

Keywords: Netherland, Bible, Bible reading, Dutch culture.

Bevezetés

Olvastam egykor, hogy Bethlen Gábor erdélyi fejedelem nagy bibliaolvasó volt. Ha jól emlékszem, életében legalább hússzor végigolvasta az egész Bibliát! Aki ezt meg tudta tenni, annak nagyon hűségesen és kitartóan kellett Bibliát olvasnia. Hogy az átlagos magyar hívők és családok – ha egyáltalán léteznek „átlagos” magyarok – milyen hűségesen és kitartóan olvassák a Bibliát, azt mostanig nem tudtam igazán megismerni. De nagyon kíváncsi vagyok rá.

Abban a holland családban, amelyben felnőttem, naponta legalább egyszer, legtöbbször vacsora után olvastunk Bibliát. Édesapám vagy édesanyám úgy kezdte ezt, hogy ránk szóltak: „Gyerekek, áhítat!” A végén pedig megkérdezték tőlünk: „Mi volt az utolsó szó?”

Ma este az egyéni és családi bibliaolvasás holland szokásáról szeretnék beszélni. Miként történt az régen és miként gyakorolják azt a jelenben.

Egyéni és családi bibliaolvasás Hollandiában.

Visszatekintés a múltra

Széles körben elterjedt gondolat, hogy a holland bibliaolvasó nép. Igaz-e ez a múltra nézve? És mennyire érvényes ez a jelenben?

1. Bibliaolvasás a reformáció előtti korszakban

Mostanáig sokan azt gondolták, hogy a laikusok csak a reformáció korától kezdve kezdték olvasni a Bibliát. Nemrég a holland újságok szalagcímeikkel adták hírül: „Már jóval Luther előtt mindenki olvasta a Bibliát”. Ez sajnos csak amolyan szenzációs hír volt. Ebből csak annyi igaz, hogy az újabb kutatások nyomán erre derült fény: a késői középkorban széles körben terjedtek a Bibliák a nép nyelvén, főleg városokban, Észak-Olaszországban, Dél-Németországban és Hollandiában, és a Bibliát nemcsak nemesek, hanem művelt polgárok, sőt cipészek, ácsok és más hasonló mesteremberek is olvasták. Saját nyelvükön olvasták, egyénileg, illetve családi körökben, nagyobb csoportokban.

III. Ince pápa 1199. július 12-én kelt levelében már felhívta a figyelmet arra, hogy a németországi Metzben elterjedt a népnyelvi bibliaolvasás az emberek között, és ez csak eretnekségekre vezethetett. Tehát a reformáció előtt már hosszú ideje olvasták a Bibliát, és pedig laikusok is. Erre a Biblia iránti érdeklődésre épített tovább a reformáció. Ez az igazság.

Az viszont képtelenség, hogy a késői középkorban már mindenki olvasta volna a Bibliát. Először is azért, mert nem volt soha olyan korszak, amelyben mindenki olvasott volna Bibliát. Másodszor: akkoriban nagyon sokan nem tudtak olvasni. Harmadszor: a kéziratos, majd az első nyomtatott könyvek ára hozzáférhetetlenül drága volt a legtöbb ember számára.

A középkor bibliaolvasási szokásaira vonatkozó új meglátások hasznos eredményekre vezethetnek, de az ilyen kutatások nem ritkán egyoldalúak, s ezért kötelezően árnyalniuk kell őket. Jó tudni például, hogy rotterdami Erasmus ezt vallotta a *Paraclesis*¹ című munkája előszavában:

„Én azon volnék, hogy minden asszony olvassa az evangéliumot, olvassa a Pál leveleit. Minden lehető nyelvre jó volna lefordítani őket, hogy ne csak a skótok, írek, hanem a törökök és szerecsenek is olvassák és felfogják [...]. Jó volna, ha a paraszt az írásból énekelne az ekéjét tartva, ha szövőszéke mellett a takács az írásból dűnnyögne valamit az orra alá [...].”²

III. Ince pápa levelét ismerve nem teljesen érthetetlen, amit Luther Márton jelentett ki egyszer, hogy fiatal korában nem látott Bibliát, és hogy az egyház ki-sajátította a Bibliát ön maga, azaz a főpapság számára.

Ezen a téren hozott óriási változást a reformáció, és ebben nagy segítséget jelentett a könyvnyomtatás is.

2. A reformáció évszázada

A reformáció teljesen új tájékozódást hozott a hitéletben. Míg a római katolikus ájtatosság hosszú ideje ereklyéken, szenteken, zarándoklatokon tájékozódott, most egyszerre világossá vált, hogy a kegyesség számára egyetlen hitforrás és hitelesítő forrás létezik: a Szentírás.

1522 előtt egyetlen teljes Újszövetség sem jelent meg holland nyelven, azonban 1522 és 1540 között már 40 teljes Újszövetség-kiadásról tudunk. 1526-ig nem volt holland nyelvű teljes Biblia, 1540-ig viszont összesen 9 holland nyelvű teljes Biblia jelent meg. Az akkori hatóság erre úgy reagált, hogy 1525-ben megtiltotta a Biblia olvasását, nyomtatását vagy eladását. Tilos lett részt venni olyan körökben, amelyben a Bibliát olvasták és magyarázták. Ez volt a magyarázata annak, hogy az Újszövetség sokszor zsebformátumban jelent meg. Ezeket tudniillik el tudták vinni a titkos összejövetelekre, könnyen el is dughatták őket a bíróság emberei elől, és ez praktikus volt az utazások esetére is.

¹ Desiderius Erasmus: *Paraclesis, id est, Adhortatio ad sanctissimum ac saluberrimum Christianae philosophiae studium, ut videlicet Evangelicis ac Apostolicis literis legendis, si non sola, saltem prima cura tribuatur.* In aedibus Ioannis Frobenii, 1520.

² Idézi Ács Pál: A magyar irodalmi nyelv két elmélete: az erasmista és a Balassi-követő. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* LXXXVI. évf. (1982/2), (391–403.) 396.

A 16. század elején már csökkent a könyvek ára. 1540 körül az egyik leideni könyvesboltban 1 guldenért és 2 garasért lehetett vásárolni új és teljes Bibliát. Ez az összeg abban az időben egy ács félhavi bérének felelt meg.

Hollandiában eléggé magas fokú volt az olvasási készség. A Bibliát tehát nem csak megvették, hanem olvasták is. Egy jól képzett római katolikus aszszony, Bijns Anna, aki saját maga is nagyon buzgó bibliaolvasó volt, azt panasolta egyik írásában, hogy most már ácsok, kőművesek és ezekhez hasonlók akarnak a mi „doktoraink”, azaz tanítóink lenni, és ők akarják magyarázni nekünk a Szentírást.

A református egyház kezdettől fogva nagy figyelmet szentelt a tanításnak, az iskolának. Nem azért, hogy emeljék a nép általános műveltségét, hanem nagyon is tudatosan azért, hogy mind a gyermekek, mind a felnőttek olvasni tudják a Bibliát. Kutatások tanúsítják, hogy bár sok ember nem rendelkezett az írás készségével, olvasni azért tudott. Periratokból tudjuk, hogy különösen a mennoniták, a holland baptisták igen nagy szorgalommal olvasták a Bibliát mint útikalauzt az örökkévalóság felé. Már 1540 előtt megjelent egy németből fordított könyvecske, amely úgy ajánlotta a bibliaolvasást, mint hiterősítő orvosságot.

3. Az aranykor

A 17. századot mindenki Hollandia aranykoraként ismeri. Az ország politikai és gazdasági nagyhatalom volt. Virágoztak a művészetek, különösképpen a festőművészet. De talán azt is el lehet mondani, hogy Hollandiában a 17. század volt a bibliaolvasás aranykora is.

A Dordrechteri zsinat (1618) előírta a szülőknek, hogy gyermekeiknek minden nap egy-egy részt olvassanak fel a Bibliából, és azt magyarázzák is meg. Ebből arra következtethetünk, hogy az egyéni és családi bibliaolvasás ekkor még nem volt általános. Ez azért nem meglepő, mert valójában sohasem volt az. Ugyanis a holland lakosság jelentős része római katolikus maradt, és ők vagy nem olvasták a Bibliát, vagy csak egyházi felügyelet alatt gyakorolták ezt. Emellett elég sokan nem tudtak olvasni, vagy kevésbé érdeklődtek a hit dolgai iránt, vagy liberálisak voltak. Nem csoda tehát, hogy református lelkészek, egyházmegyei testületeik vagy a presbitériumok sokszor panaszkodtak a hívők hiányos bibliaismerete miatt, amely bizonyos értelemben feladatuk is lett volna. Tudniillik azok, akik nem, vagy alig-alig olvasták a Bibliát, akkor is többségben lehettek. De az is biztos, hogy a protestánsok, és leginkább a reformátusok általában feltűnő rendszerességgel, hűségesen és szorgalmasan olvasták a Bibliát.

A római katolikus kortársak ismételten elmarasztalták a kálvinistákat a rendszeres bibliaolvasásuk miatt. Tiszteletlenségnek tartották, hogy az egyszerű hívők úgy beszéljenek a Bibliáról, mintha az teljesen világos volna számukra. A római katolikusok szemében a kálvinizmus egyenlő volt a bibliaolvasással, ugyanis a kálvinisták még az útra is magukkal vitték Bibliájukat, hogy azt tanulmányozhassák és beszélhessenek arról.

A spanyol Vazquez szerint a holland asszonyok kivétel nélkül és bármikor tudnak beszélni a hitbeli dolgokról, mert a holland nyelvű Biblia már annyira elterjedt, hogy fiatal koruktól kezdve olvassák, és azt kívülről tudják.

Az is tény, hogy a holland nyelvű Bibliát nagy példányszámban és gyakran adták ki: 1572-től 1636-ig 165 különböző kiadásban jelent meg, s emellett 156 külön kiadása volt az Újszövetségnek is. Ez csakis úgy történhetett, hogy a Biblia iránt állandóan nagy volt a kereslet. Ebben a tekintetben fontos tényező volt az a meggyőződés is, amely szerint a reformátusok a németalföldi Izraelnek tekintették magukat, és a Bibliát úgy olvasták, mintha abban saját nemzeti történelmüket olvasták volna.

A szorgalmas bibliaolvasás azokat jellemezte különösképpen, akik rendszeresen jártak a templomba. Ez kitűnik abból is, hogy 1609-ben az edami presbitérium arra kötelezte a lelkészeket, hogy a szószéken szó szerint idézzék a bibliai textusokat, mivel a híveket zavarba hozza az, ha a lelkészek másként idézik a Biblia szövegét, mint ahogyan ők azt ismerik. Ugyanezen okból tiltakozott néhány lelkész is az új bibliafordítás ellen, mivel úgy vélték, hogy az csak nyugtalanságot okozna a templomba járó nép körében.

A régi források alapján tehát tény, hogy a református hívek buzgón olvasták a Bibliát – egyénileg és családi körben. Voltak, akik szegénységük miatt nem tudták megvenni a Bibliát, és ezért a presbitériumtól kértek hitelt, hogy megvehessék azt.

Még 1637 előtt megjelent egy holland nyelvű héber nyelvtan azok számára, akik nem tanultak héberül, de mégis eredeti nyelven kívánták olvasni a Bibliát. Nem volt ritka jelenség, hogy itt is, ott is akadt egy-kettő a templomba járó gyülekezeti tagok között, aki héber Ószövetséggel felszerelve járt templomba; és sok holland református úgy vitte magával a Bibliát, mint ahogy manapság hordjuk magunkkal a maroktelefont.

Hollandiai vonatkozásban nagyon fontos az 1637-es esztendő. Ugyanis ekkor jelent meg az úgynevezett *Statenvertaling*, a németalföldi rendek által támogatott bibliafordítás. Ennek a fordításnak elkészítésére a Dordrechi zsinat hozott döntést, és ez a gyönyörű fordítás, amely a Biblia eredeti héber, illetve görög szövege alapján készült, meg is jelent közel 20 múlva, a rendek anyagi támogatásával. A református hívek nagyon hamar szívükbe zárták ezt a fordítást.

A fennmaradt családi vagyoneleltárakból kiderül, hogy a könyvek általában kevésbé érdekelték az embereket, de a Biblia úgy volt ott minden protestáns családban, mint valami használati tárgy, amelyből háromszor olvastak fel naponként, étkezések után. Ez legtöbbször úgy történt, hogy a családfő, mint a család papja, még reggeli előtt elolvasott magában egy bibliai részt, amelyet aztán felolvasott a családja számára is és meg is tudott magyarázni. Szokás volt, hogy folyamatosan, könyvről-könyvre, úgynevezett *lectio continuá*ban olvasták a Bibliát, éspedig úgy, hogy általában egy év alatt Mózes első könyvétől A jelenések könyvéig olvasták végig. A Biblia pedig annyira fontos családi könyv volt, hogy ebbe jegyezték be a személyes és családi eseményeket is.

A puritanizmus hatása alatt olyan mozgalom jött létre, amelynek követői nemcsak egyénileg vagy családirag olvasták a Bibliát, hanem külön körökben is. Sok jámbor ember úgy érezte, hogy a széles körben elterjedt bibliaolvasás csak külső dísz, de mögötte gyakran felületesség, elvilágiasodás is rejtőzik. Így aztán külön csoportokat alkottak, úgynevezett *conventiculum*okat, ahol együtt olvasták a Bibliát, majd önmagukat és egymást Isten színe előtt lelkileg megvizsgálták. Ezzel létrejött egy új bibliaolvasó szubkultúra, amely a mai napig létezik Hollandiában.

4. A „felvilágosodás” kora

A 18. században a Biblia továbbra is maradandó figyelemnek örvendett a holland reformátusok körében. Valami azért mégis változott, éppúgy, mint az egész társadalomban. Hollandia politikai hatalma elhalványult, de az életszínvonal tekintetében még mindig Európa egyik leggazdagabb és legvirágzóbb országa volt. Csakhogy az emberek leginkább tartalékaikból, régi tőkájükből éltek. Ugyanígy alakult viszonyulásuk a Bibliához, és már csak a régi tőke kamatja volt ez is, nem pedig igazán átélt gyakorlat.

Nagyon érdekes erre a korszakra nézve egy olyan önéletírás, amelyet a Rotterdami Levéltárban találtam. Egy Pieter van der Pols nevű charloisi parasztember 1750-ben írta meg visszaemlékezéseit. Charlois az a hely, amely most Rotterdam egyik városnegyede, de a 18. században gazdag parasztlakta falu volt. Ennek a hajdani gazdag falunak mostani gyülekezetében töltöttem lelkipásztori szolgálatom utolsó 26 évét.

A nevezett Pieter van der Pols gyermekkorában csupán három hetet járt iskolába. Később önszorgalomból tanult meg olvasni és írni, úgyhogy a falu előjáróságának tagja, úgynevezett tanácsúr lett. Abban semmi különös nem volt, hogy saját Bibliával rendelkezett, mert Charlois egész népének, még a legszegényebbeknek is volt Bibliájuk. Az viszont feltűnő, hogy Pieter van der Polsnak a Biblia volt az egyetlen olvasmánya, a bibliaismerete pedig egyenesen lélegzetelállító volt. Hűségesen járt a templomba, de bámulatos bibliaismerete bizonyosan az egyéni bibliaolvasásból származott. A falu és egész Hollandia társadalmi és vallási állapotáról szóló elmélkedéseiben a Biblia minden könyvéből idézett ószövetségi és újszövetségi prófétai mondatokat és textusokat fűzött egybe. A bibliai üzenetet közvetlenül alkalmazta mind Hollandia történelmére, mind személyes élettörténetére. Szerinte Hollandia a második Kánaán, és pedig Isten Igéjének tiszta hirdetése okán. Gazdag ország ugyan, de mostanában sok a katasztrófa és háború. Ezek mind Isten büntetése rajtuk a nép sokféle bűne miatt. Mert miért élnek most általában az emberek? Mindenféle újdonságért: dohányozásért, kávé-, tea- és túlzott alkoholfogyasztásért. Mit kellene hát tenni? Ez az egyszerű parasztember így vélekedett: „Ember, keresd az Istennel való társaságot, és meríts Isten Igéjéből időtöltésedre!”

Tanulságos ebből a szempontból az a leírás is, amelyet egy Johannes Le Francq van Berkhey nevű, leideni orvos nyújt 1776-ban a hollandok erkölcsi-

ről és hagyományairól. Azt írja, hogy a Rotterdam környékén és a dél-hollandiai szigeteken lakó nép jár a leghűségesebben templomba, és hogy ez a nép tanúsítja a legnagyobb szorgalmat a családi és egyéni imádkozás és bibliaolvasás tekintetében. De úgy véli, hogy a nagyvárosok – Amszterdam, Rotterdam és Leiden – lakosaira is jellemző a hűséges templomba járás, éppúgy, mint a buzgó bibliaolvasás, különösképpen a városi munkásemberek között, sőt még a fiatalok között is.

Egy 18 éves rotterdami kislány 1733-ban azt írja családi Bibliájukba, hogy 11 éves kora óta már háromszor olvasta végig a Bibliát, és most fogja negyedszer újrakezdeni.

Véleményem szerint nyugodtan elmondható: ahogyan mostanában a tévé vagy a számítógép képernyője áll a központi helyen nagyon sok házban, olyan központi helyen állt a Biblia a 17. és 18. századi Hollandiában – kinyitva, egy erre a célra készített szép állványon. De időközben minden területen hatalomra jutott és győzelmet aratott egy egészen más jellegű mozgalom: a felvilágosodás. Sokan másképpen kezdték olvasni a Bibliát, mint azelőtt: önállóan, az egyház tanításától függetlenül és racionálisan kritikus szemlélettel. Az lett az új dogma, hogy aki így olvassa a Bibliát, határozottan meg lesz győződve arról, hogy a keresztyén hit igaz. Ésszerű és hasznos. Csakhogy ezt nem mindenki hitte el.

5. Az iparosodás kora

Hollandiában a 19. század folyamán is sokféle módját gyakorolták a bibliaolvasásnak, de az is kiderült, hogy sokan éppen ebben a században hagyták el a Bibliát. Sok jómódú és felvilágosodott református polgár olvasta még mindig otthon a Bibliát lectio continuában, s egyre inkább az esti étkezés, a közösen fogyasztott meleg vacsora után. Az volt a véleményük, hogy a Biblia jó keresztyén erényekre nevel. Csakhogy ez a nevelés mindinkább nehézkessé vált a *Statenvertaling* elavult nyelvezete miatt. A jómódú polgárság körében emiatt is esett ki a bibliaolvasás a mindennapi gyakorlatból. De az úgynevezett ébredési körökben újra szenvedélyesen olvasták a Bibliát, azonban nem úgy, hogy erényes élet forrását keresték benne, hanem úgy, mint amelyben Isten üdvtörténetét olvashatják.

Ugyanilyen hangsúlyos és szorgalmas bibliahasználattal találkozunk azokban a szigorú református körökben, amelyek először 1834-ben, majd pedig 1886-ban szakadtak el a református egyháztól. Közösségeikben egyre intenzívebbé vált az egyéni és családi bibliaolvasás, de ugyanakkor egyre szűkülő körökre is korlátozódott. Talán ilyen körökben fordult meg a francia Alphonse Esquiros, aki 1859-ben utazta be Hollandiát, és azt jegyezte le, hogy Hollandia a világ legvalóságosabb országa. Ott a Biblia népkönyv. Az is lehet, hogy csupán saját francia szekularizált szemüvegén át látta így a dolgokat, ugyanis a bibliaolvasás egyre kevésbé volt magától értetődő jelenség. Erre utal az a körülmény, hogy a Holland Bibliatársulat 1859-ben – a franciaországi példa nyomán – olcsó Bibliákat kezdett ajándékozni templomi házasságmegáldásra álló ifjú pároknak.

A 19. század derekán a holland lakosságnak 55%-a tartozott a református egyházhoz, de ennek megjelent egy olyan rétege is, amely már egyáltalán nem olvasott Bibliát. Ezt a réteget ipari munkások és a társadalom legszegényebbjai alkották.

1879 és 1930 között az egyházon kívüliek aránya 0,5%-ról 14%-ra növekedett, s bár olvasni tudtak, egy Bibliára is tellett volna nekik, és még elboldogultak a régi bibliafordítás elavult nyelvezetével is, hogyan tudtak volna Bibliát olvasni a napi 16 órás munka és a szegénységükben és betegségeikben rendszeres szokássá vált borókapálinka-ivás mellett? A Biblia egyre inkább csak a jó módú polgárok könyve lett sok munkásemler szemében. Hollandia már úton volt afelé, hogy Biblia, egyház és Isten nélküli néppé váljon. Úton volt a 21. század felé.

6. *A szekularizáció korszaka*

Az egyházaktól való elfordulás folyamata már jóval a második világháború előtt megkezdődött. A 1930-as népszámlalásból az derült ki, hogy a holland lakosság 14%-a már nem egyháztag. A szekularizáció ezután nagyon gyorsan hódított: 1979-ben 41%, 1991-ben pedig 51% vallotta azt, hogy nem tartozik semelyik egyházhoz. Akik pedig egyháztagok maradtak, a „kulturális forradalom” azokat sem hagyta érintetlenül. 1979-ben például a reformátusoknak 60%-a, a szigorú reformátusoknak pedig 10%-a már leszokott arról, hogy rendszeresen olvasson Bibliát.

A holland lakosságnak körülbelül egynegyedét kitevő római katolikusok nem ismerték a családi vagy egyéni bibliaolvasást, csak a rózsafüzérrel való imádkozást, ugyanis a római katolikus káté azt tanította, hogy a bibliaolvasás hasznos ugyan, de nem szükséges. A pápa először 1918-ban szólította fel formálisan a hívőket arra, hogy olvassák a Szentírást. Tény az, hogy a múlt század második felében a holland római katolikusok mindinkább érdeklődni kezdtek a Biblia iránt, s ebben sokat segítettek az új római katolikus bibliafordítások.

A 20. század elején a protestánsok nagyjai közül sokan buzdították a gyülekezeti tagokat, hogy a régi holland szokás szerint egyénileg és családi körben olvassák a Bibliát, de ezek az intelmek nem a bibliaolvasás hanyatlását jelezték. E század első felében a legtöbb református (*hervormd*) hívő rendszeresen olvasta, a szigorú református (*gereformeerd*) családokban pedig nagyon szorgalmasan olvasták a Bibliát. A híres református lelkipásztor, Jan Buskes azt jegyezte fel szigorú református édesapjáról, hogy naponta háromszor olvasta a Bibliát, és hogy egész valójával benne élt a Biblia világában. Még a hosszú napi munka után is néhány órát fordított a Biblia olvasására. Bibliáismerete lenyűgöző volt. Egész életét a Biblia iránti mély tisztelet jellemezte. A szigorú református családok erre nevelték a gyerekeiket is, kiskoruktól kezdve.

A második világháború alatt a református és szigorú református egyházak nagyon fontos szerepet játszottak az ellenállási mozgalomban, s ez azzal a következménnyel is járt, hogy a '40-es években mind maguk az egyházak, mind a

Biblia mondanivalója az általános érdeklődés középpontjába került, s ez így volt még az '50-es években is. Az a tény, hogy az 1951-ben megjelent új bibliafordítás, az úgynevezett *NBG-Biblia*, azaz a Németalföldi Bibliatársulat fordítása, nagyon hamar teret nyert az egyházakban, jelentősen előmozdította a bibliahasználatot. A '60-as években azonban gyors változás következett be: a szekularizáció váratlan erővel kezdett hatni, s ezzel el is érkeztünk a jelenlegi helyzethez.

3. A jelenlegi helyzet

Magától értetődő dolog, hogy a mai hollandok egyéni és családi bibliahasználatáról nem tudok összképet nyújtani, azonban néhány pillanatfelvétel-szerű adattal talán mégis tudom jellemezni a helyzetet. A jelenben igen erős támadások érik a bibliaolvasás gyakorlatát.

1. Számadatok

Mindenekelőtt néhány számadatot sorolok fel a teljes holland lakosságra nézve. Felmérések alapján tudjuk, hogy 1974-ben a holland lakosság 27%-a olvasott rendszeresen vagy olykor-olykor Bibliát, 2004-ben pedig 28%-a. Azonban egészen más kérdés, hogy miképpen olvassák és hogyan értik a Bibliát. 1989-ben a bibliaolvasók 61%-a úgy vélekedett, hogy a Biblia Isten üzenete az egész emberiség számára, 2004-ben pedig már csak 38%-a vallotta ezt. 1989-ben 33% gondolta úgy, hogy a Biblia Isten tévedhetetlen Igéje, 2004-ben pedig csupán 18%. 1989-ben 26% úgy vélte, hogy a Biblia ihletet nyújt a mindennapi életre nézve, 2004-ben ez a szám már csak 15% volt. Tehát az bibliaolvasók szemében más-más szerepe van a Bibliának.

Érdekes, hogy 2004-ben valóságos bibliaolvasási robbanás következett be. 12 előkészítő év után a Németalföldi Bibliatársulat kiadta az úgynevezett *NBV-t* (*Nieuwe Bijbelvertaling*), az *Új bibliafordítást*. A fordítás nemzetközi (holland és flamand) és interkonfesszionális (protestáns, római katolikus és zsidó) együttműködéssel készült. A fordítás alapelve ez volt: legyünk hívek az eredeti nyelvekhez, és tartsuk szem előtt a célnyelvet. Az új fordítás nagyon hamar kedvező fogadtatásra talált a protestáns egyházakban és nagyon széles körben vált mércévé.

Emellett egy másik fordítás is megjelent, ugyancsak 2004-ben, amely egyetlen ember 30 évi munkájának eredménye: a *Naardeni Biblia*. Ez a „szót szóval” fordítói módszerrel készült az úgynevezett Amszterdami Iskola hagyománya szellemében.

Azoknak a szigorú kálvinistáknak, akik még mindig a régi *Statenvertalingot* (a Rendekek által támogatott) fordítást használják, 2010-ben megjelent az alaposan *Revidált Statenvertaling*, amely nagyon sokban hasonlít a régi, 1951-ből származó *NBG-fordításra*. Sokan kitartottak a régi, Rendekek támogatta fordítás mellett.

Mindent összevetve: tagadhatatlan, hogy a Biblia egyre inkább növekvő nyilvánosságra jutott. Nagyon nehéz lenne megmondani, hogy ez mit jelent az

egész holland lakosságra nézve. De az biztos, hogy ezek az új bibliafordítások nagyon jelentős szerepet töltenek be mind az egyházi életben, mind a hívők életében.

Most hadd szóljunk arról, hogy milyen az egyéni és családi bibliaolvasás egy átlagos protestáns gyülekezetben, mint amilyen például a Rotterdam-Charloisi gyülekezet is, amelyben éveken át szolgáltam.

2008-ban egy istentisztelet keretében végeztem kérdőíves felmérést, az adakozás alatt. 109 választ kaptam, amely 100%-os eredménynek mondható, mivel a 220 jelenlévő között sok házaspár vagy többtagú család is volt. A felmérésből az derült ki, hogy 60%-uk olvasott rendszeresen Bibliát, a legtöbben naponta egyszer, de volt olyan is, aki naponta háromszor, sőt négyszer is. E mellett 20% olvasta hetente egyszer-kétszer a Bibliát, a másik 20% csak olykor-olykor.

Nincs abban semmi rendkívüli, ha az olvasás időpontjára vonatkozóan a legtöbben vagy azt választották, hogy „este”, vagy azt, hogy „a meleg vacsora után”. Volt azonban olyan is, aki még pontosabban válaszolt erre a kérdésre: 8.30, 12.30, 18.00 és 22.30 órakor. Egy másik válaszadó családjában ugyanígy történik a bibliaolvasás, csak egy-egy félórával később.

Nagyon változatos feleleteket kaptunk arra nézve, hogy miként olvassák a Bibliát: néhányan lectio continuában, mások a bibliatársulat bibliaolvasási rendje szerint, ismét mások bibliaolvasó naptár segítségével.

Említésre méltó mozzanat az is, hogy amikor megjelent az új bibliafordítás, körülbelül 20 gyülekezeti tag vett részt abban a merész vállalkozásban, amelynek ezt a címet adtuk: „Egyszer már el kell olvasni az egész Bibliát”. A résztvevők vállalták, hogy egy év alatt el is olvassák az egész Bibliát, mégpedig az új fordítást. Nagyon sikeresnek bizonyult ez a vállalkozás.

Következtetésképpen azt mondhatjuk, hogy Hollandiában még mindig megvan a bibliaolvasás kultúrája. De ez a kultúra egyre inkább csak protestánsokra és szigorú kálvinistákra jellemző, illetve kiegészül egy evangélikális és pünkösdista bibliaolvasási szubkultúra hagyományával, s bár feltételezzük, hogy a bibliaolvasás minden században, még a bibliaolvasás aranykorában is a mindenkori lakosságnak csak kisebb rétegére terjedt ki, biztos, hogy a Bibliát olvasó szubkultúra köre ma aránylag kisebb, mint régen.

2. *A Bibliaolvasás nehezebbé vált*

Jól látható az a körülmény, hogy a mai emberek számára sokféle tényező nehezíti meg a bibliaolvasás gyakorlását. Ilyen nehézséget okozó tényezők:

- a *globalizáció*, amely miatt a Biblia, mint szent irat, viszonylagossá lett;
- a *tömegkommunikáció erőszakos uralma*, amely sokszor felületességre készíteti az olvasó embert;
- a *jólét és az élvhajhászat*, amelyre rámegy minden idő és nyugodt pillanat;
- a *egyházaktól való elfordulás, a szekularizáció*; annak, aki elszakad a gyülekezeti élettől, nagyon nehéz hűségesen olvasni és megérteni a Bibliát.

Másodszor: nehézséget okoznak magával a Bibliával kapcsolatos kérdések is. Ilyen az úgynevezett leszokás, *az olvasástól való elfordulás* jelensége. Sokan vallják azt, hogy az emberek ma már nem olvasnak. Pedig kérdés: vajon tényleg kevesebbet és ritkábban olvasnak, mint régebben. A magam részéről úgy vélem, hogy nem olvasnak kevesebbet, sőt, talán többet is. Csak mást és másképpen olvasnak: számadatokat, sms-eket, tévéfeliratokat, újságcímeket. Ezeket viszont nem elmélyülten olvassák, ahogy a Bibliát kellene olvasni, hanem sokkal felületesebben. Az a veszély, hogy az emberek leszoknak a figyelmes és tűnődő, szemlélődő olvasás művészetéről, talán még nagyobb veszélyt jelent, mint a többi megnehezítő tényező: a mostani mozgalmas, fordulatos, széttöredezett és felgyorsult életstílus, a bibliai világtól való eltávolodás, a Szentírás történetkritikai értelmezése, az egyéni – racionalista vagy túlzottan spirituális – életérzés.

3. Szomorú tények

Szomorú tény jelenleg például az, hogy a holland fiataloknak, pontosabban a 20–35 év közötti korosztályhoz tartozóknak 75%-a nem tudja, hogy tulajdonképpen miért is ünnepeljük a húsvétot, legfeljebb annyit, hogy a húsvéti tojásokért és a nyusziért.

Szomorú tény az is, hogy a holland lakosság 37%-ának olvasottsága alacsony szinten van, mert vagy írástudatlan (10%), vagy csak nagyon nehezen tudna Bibliát olvasni (27%) diszlexia miatt, vagy pedig amiatt, hogy a bevándorló és még hiányos a nyelvismerete, vagy egyszerűen csak a gyakorlás hiánya miatt.

Az a kérdés, hogy mit kellene tennünk ebben helyzetben, már nem tartozik előadásom témájához. De biztos, hogy ezen a téren sok kihívással, eséllyel, lehetőséggel, feladattal és tennivalóval kell szembenéznünk; és az is biztos, hogy ebben a tekintetben az első szó, de az utolsó szó is, és minden, ami e kettő között van, Istené. Úgyhogy nem esünk kétségbe.

A bibliaolvasás aranykora Hollandiában egyelőre csak befejezett múlt idő. Nem tudhatjuk, el fog-e következni egy másik ilyen aranykor. De hogy Isten aranykora igenis jönni fog Hollandiának, Magyarországnak és a magyaroknak is, azt hiszem, tudom és vallom.